

Dagelijks Bestuur

Bestuursopdracht
gebiedsgerichte aanpak
Leidseplein, Leidsebuurt, Max
Euweplein e.o.

28 oktober 2004

Bestuursopdracht gebiedsgerichte aanpak Leidseplein, Leidsebuurt, Max Euweplein en omgeving

1. 1. Inleiding

Aanleiding

Aanleiding voor een gebiedsgerichte aanpak van dit gebied zijn enerzijds de rapporten Strategische Visie (vastgesteld door de gemeenteraad op 28 februari 2002), het Cultureel Klimaat van de binnenstad en het Pamflet van de instellingen rond het Leidseplein en anderzijds de vele bouwprojecten, ingrepen en ontwikkelingen voor de gebouwde omgeving en de openbare ruimte in het plangebied.

Bij een aantal betrokkenen bestaat de wens samen te werken en gebruik te maken van de kwaliteiten van het gebied.

Het Dagelijks Bestuur ziet in deze ontwikkelingen een grote kans voor het verbeteren van het Leidseplein en omgeving als centrum van cultuur en voor het versterken van de samenwerking tussen gemeente, stadsdeel, culturele instellingen, horeca en bewoners.

Strategische Visie, Cultureel Klimaat, Pamflet en citymarketing

De gemeente en het stadsdeel hebben in 2002 een aantal gesprekken georganiseerd over het cultureel klimaat van de binnenstad. Eén van de drie thema's was het Leidseplein als internationaal cultureel uitgaanscentrum. Doel was om de Strategische Visie te vertalen in een aantal concrete acties. Een groot aantal instellingen rond het Leidseplein heeft aan die gesprekken meegedaan. Deze instellingen hebben hun standpunt geformuleerd in een pamflet (gepresenteerd op 3 oktober 2002, bijlage 5). Zij nodigen de gemeente uit om tezamen het plein aan te pakken. Tijdens de slotbijeenkomst in de Stadsschouwburg op 3 oktober 2002 hebben de ondernemers, gemeente en stadsdeel geconcludeerd dat een visie gemaakt moet worden.

Deze conclusie is bevestigd tijdens de gecombineerde commissievergadering van de commissie Bouwen en Wonen van het stadsdeel en de commissie Zorg, Cultuur, Lokale Media en Monumenten van de gemeente op 10 april 2003 over het rapport Cultureel Klimaat. Daar is ook besloten dat deze commissies gezamenlijk vervolgstappen zullen bespreken.

Bouwprojecten, ingrepen en ontwikkelingen

De komende jaren zijn veel bouwprojecten op en rond het Leidseplein gepland. In een periode van 5 à 10 jaar gaat het daarbij om een geschatte investering van circa € 50 à € 100 miljoen.

Duidelijk is dat gefaseerd deels op korte termijn en deels na realisatie van de bouwplannen een aanpassing van de openbare ruimte nodig is. De openbare ruimte is tot nu toe fragmentarisch aangepakt en er zijn tal van verkeerskundige problemen.

In het kader van het Veiligheidsplan Amsterdam van de gemeente is besloten voor de hot spots, waaronder het Leidseplein, een plan van aanpak te maken.

Andere ontwikkelingen spelen zich af rond het Max Euweplein. Het plein is van karakter veranderd; winkels zijn vervangen door horeca. Dominant is het vraagstuk van de toegankelijkheid van het plein. De aansluiting van de zuidzijde wordt bepaald door de Stadhouderskade en de aansluiting op het Kleine-Gartmanplantsoen is zwak.

In de Leidsebuurt moeten nog veel panden worden aangepakt. Deze stedelijke vernieuwingsopgave, waarbij veel horecapanden zijn betrokken, vereist afstemming met de ontwikkelingen in de omliggende gebieden.

Voor een globale inventarisatie wordt verwezen naar bijlage 2.

Doel

Doel van de gebiedsgerichte aanpak is verdere stappen te zetten in de ontwikkeling van het plangebied en initiatieven te coördineren teneinde het gebied beter te laten functioneren als ontmoetingsplek voor iedereen en als cultureel centrum van Amsterdam. Door de gebiedsgerichte en integrale aanpak worden publieke en private plannen, investeringen en beheer op elkaar afgestemd, hetgeen leidt tot een betere kwaliteit en beheersbaarheid van de uitvoering, waarbij de overlast als gevolg van de uitvoering van projecten tot het minimaal noodzakelijke beperkt blijft. Dit betekent dat het stadsdeel de regierol op zich neemt.

Om deze gebiedsgerichte opgave in goede banen te leiden is een visie op de gebouwde omgeving nodig en moeten uitgangspunten voor de ingrepen in de openbare ruimte worden opgesteld. Bekend moet zijn hoe het planvormingsproces, het omgevingsmanagement en de financiering van alle activiteiten en begeleiding wordt georganiseerd. Voorts moet de rolverdeling en samenwerking van de vele actoren in dit gebied worden georganiseerd en op elkaar afgestemd.

Huidige initiatieven

Parallel aan het opstellen van de visie en volgende stappen worden de huidige initiatieven gewoon uitgevoerd en afgestemd binnen de bestaande overleg- en besluitvormingsstructuur.

1.2. Opdracht

Visie

Op basis van het voorafgaande, het Pamflet van de instellingen aan het Leidseplein en omgeving, het beleid van de gemeente en het stadsdeel en de in de bijlage 1 verwoorde globale visie op basis van gesprekken met de leden van het Dagelijks Bestuur (bijlage 3) wordt een gebiedsgerichte aanpak ontwikkeld. Daarvoor wordt een visie gemaakt hoe het gebied er op een termijn tussen 5 à 10 jaar uit zou moeten zien, zowel wat betreft de gebouwde als de openbare ruimte en via welke stappen daar naar toe wordt gewerkt. Kansen en bedreigingen worden geïnventariseerd en keuzes gemaakt. Ook moet antwoord gegeven worden op de vraag hoe instrumenten, samenwerking, communicatie en uitvoering wordt vormgegeven. De visie dient als kapstok voor een integrale aanpak en als kader om initiatieven te toetsen. Aan de hand van de visie worden doelen en te behalen projectresultaten geformuleerd. Overeenstemming over deze uitgangspunten is cruciaal om de projecten succesvol te laten zijn.

Voor de gebouwde omgeving gaat het daarbij om een visie, waarin richting wordt gegeven voor de ontwikkelingen van de gebouwde omgeving. Algemeen uitgangspunt is de verbetering van de kwaliteit van de uitstraling van het plein door versterking van vooral de culturele functie, de horeca en winkels en de uitwisseling daartussen. Deze visie volgt uit de confrontatie van de huidige beleidskaders met de kennis van nu. Op grond van deze confrontatie worden lacunes en conflicten opgespoord.

Voor de openbare ruimte en veiligheid gaat het om het formuleren van uitgangspunten met als achtergrond de handboeken Inrichting Openbare Ruimte en Beheer Openbare Ruimte, het Veiligheidsplan Amsterdam (aanpak van de “hot spots”) en andere beleidskaders. Het resultaat is vaststelling van een nota van uitgangspunten, die zover in samenhang is ontwikkeld, dat projecten aan dit kader kunnen worden getoetst en gefaseerd worden uitgevoerd. Algemeen uitgangspunt is dat de openbare ruimte mooier, schoner en veiliger wordt. Vervolgens wordt geïnventariseerd waar welke maatregelen en herinrichting(en) nodig zijn.

Voor de invulling van de visie en de planning van de uitwerking zal een gelijke werkwijze worden gevolgd als bij de gebiedsgerichte aanpak van het wallengebied. Belangrijk onderdeel daarvan is de organisatie van een werkconferentie met bewoners en bedrijven uit de omgeving. Daaropvolgend wordt een nota van uitgangspunten voor het verkeer en de openbare ruimte gemaakt, die zodanig concreet is dat deze richting geeft aan voorgenomen projecten en een toetsingskader biedt voor initiatieven van derden.

Voor een inventarisatie van de elementen voor de op te stellen visie en uitgangspunten op basis van gesprekken in juni 2004 met de leden van het Dagelijks Bestuur van het stadsdeel wordt verwezen naar bijlagen 1 en 3.

Proces

Naast de integrale visie moet antwoord worden gegeven op de vraag hoe de ontwikkelingen in de komende jaren beheerst worden. Hoe kunnen de bouwinitiatieven van vooral particuliere opdrachtgevers en de veranderingen van de ongebouwde omgeving wat betreft planning, samenwerking, communicatie en organisatie op elkaar

worden afgestemd, zonder dat het functioneren van het plangebied te veel wordt belemmerd. Omgevingsmanagement is nodig met een duidelijke verdeling van taken en verantwoordelijkheden van de diverse partijen, publiek en privaat. Er kan worden geleerd van de wijze waarop de programmering en proces- en omgevingsmanagement van de bouwwerken rond het Centraal Station en de Noord/Zuidlijn zijn geregeld. Instrumenten daarvoor zijn het opstellen van een uitvoeringconvenant en BLVC (Bereikbaarheid, Leefbaarheid, Veiligheid en Communicatie) plannen.

Doel van het proces is ook het vormgeven van de organisatie na realisering van de gebiedsgerichte aanpak. Het gaat daarbij om het beheer van het gebied met in het bijzonder aandacht voor integrale handhaving.

Financiering

Een derde element is de financiering van de initiatieven. Wie betaalt de investeringen in de gebouwen en de openbare ruimte, hoe wordt het procesmanagement gefinancierd en welke fasering kan worden gevolgd.

Gezien het feit dat op dit moment onzekerheid bestaat over budget voor de uitvoering van vooral de openbare ruimte, zal na vaststelling van de opgave een aantal scenario's voor de uitvoering worden gemaakt met in ieder geval een maximale en een minimale variant. In deze scenario's zullen de benodigde investeringen, financieringsbronnen en actoren worden vermeld. De scenario's zullen zeker uitgaan van gefaseerde uitvoering.

1.3. Gebiedsgrenzen

Er worden geen haarscherpe plangrenzen bepaald. Dat is pas nodig bij de uitwerking van concrete projecten. Belangrijker is wat moet veranderen, waar bouwinitiatieven plaatsvinden en welke ingrepen in de openbare ruimte nodig zijn. Globaal wordt uitgegaan van het Leidseplein als centraal punt, met als omgeving het Raamplein, de Marnixstraat en het Kleine-Gartmanplantsoen, het Max Euweplein, de Lijnbaansgracht bij de Melkweg en de Leidsebuurt (Lange Leidsedwardsstraat, de Korte Leidsedwardsstraat en de Leidse Kruisstraat).

1.4. Fasering

De opdracht is om bovengenoemde onderdelen uit te werken in fases.

De eerste fase is het opstellen de visie en uitgangspunten, het kader waarin de ambitie, de uitgangspunten, eisen en wensen, conflicten en lacunes zijn uitgewerkt. Deze fase wordt eind 2004 afgerond.

De tweede fase, vanaf 2005, is het maken van een plan van aanpak om de opgave te realiseren. In dit plan van aanpak worden planning, verantwoordelijkheden, instrumenten en financiën en van de vorm van het omgevingsmanagement bepaald.

De derde fase is het opstellen van uitvoeringsplannen en beheerplannen.

1.5. Organisatie

- Bestuurlijk opdrachtgever is het lid van het Dagelijks Bestuur van het stadsdeel met de portefeuille Stedelijke Ontwikkeling.
- Ambtelijk opdrachtgever is het Managementteam van het stadsdeel, die deze taak heeft gemandateerd aan de manager van het rayon Zuid van de sector Openbare Ruimte van het stadsdeel.
- Er wordt een stuurgroep geformeerd bestaande uit de stadsdeelwethouder Stedelijke Ontwikkeling, de stadsdeelwethouder Inrichting Openbare Ruimte, het sectorhoofd Openbare Ruimte van het stadsdeel, de rayonmanager Zuid van de sector Openbare Ruimte, de wethouder Zorg, Cultuur, Lokale Media en Monumenten en een vertegenwoordiging van de samenwerkende theaters (het Platform) en de ondernemers van het Leidseplein e.o.
De stuurgroep beoordeelt de producten van de projectgroep, bepaalt de strategie, bewaakt het proces en financiën, stuurt bij en zorgt voor samenwerking
- Een projectgroep onder leiding van een projectleider en verder bestaande uit gemandateerde vertegenwoordigers sectoren Openbare Ruimte, Bouwen en Wonen en Publiek Welzijn en Economie van het stadsdeel, aangevuld met vertegenwoordigers van DMO (dienst Maatschappelijke Ontwikkeling), IVV (dienst Infrastructuur, Verkeer en Vervoer) van de gemeente, de Politie, het Platform en de horeca, is opdrachtnemer voor de gebiedsgerichte aanpak en zal de formele besluitvorming voorbereiden.
De projectgroep zorgt voor het maken en uitvoeren van de verschillende producten.
- Tijdens het opstellen en uitwerken van de gebiedsgerichte aanpak wordt het maatschappelijk veld, waaronder de bewoners, vertegenwoordigers van de cultuur- en horecasector, betrokken door het samenstellen van een klankbordgroep.

Uitvoering van de projecten geschiedt door de verschillende eigenaren van die projecten.

Een schema van de organisatie is opgenomen in bijlage 4.

1.6. Kosten

De uitwerking van de eerste fase (visie en uitgangspunten) wordt voorshands ingeschat op minimaal € 50.000. Hiervan komt maximaal € 50.000 ten laste van het stadsdeel. € 25.000 is gedekt in het ISV-fonds 2002 en € 25.000 in het ISV-fonds 2004. De bijdrage van derden is nog niet bekend. Na afronding van de eerste fase dient er zicht te zijn op de kosten voor het procesmanagement en voor de uitvoering, die voor rekening van de gemeente en het stadsdeel komen.

Een voorstel voor dekking van de kosten van de volgende fasen zal in de begroting 2005 e.v. worden opgenomen.

Voor de uitwerking in 2004 wordt gebruik gemaakt van de medewerkers van de opdrachtgevers. De benodigde capaciteit van de projectleider en de andere medewerkers van het stadsdeel Amsterdam-Centrum zal met prioriteit in de afdelingsplannen van de drie sectoren geprogrammeerd worden. Voor het projectleiderschap moet rekening

worden gehouden met een inzet van 1 à 1.5 dagen per week. Deze keuze betekent dat een scherpe afweging met andere projecten wordt gemaakt.

De beschikbare budgetten komen in één hand te liggen, i.e. bij de projectleider, die het mandaat heeft om binnen de vastgelegde uitgangspunten het budget te besteden om de beoogde resultaten te behalen.

1.7. Planning

De bestuursopdracht wordt vastgesteld door het Dagelijks Bestuur van het stadsdeel en aan de commissie Bouwen en Wonen, Stedelijke Ontwikkeling met uitnodiging van de commissie Inrichting Openbare Ruimte van het stadsdeel ter kennisname voorgelegd. Vervolgens wordt deze aan het college van Burgemeester en Wethouders en de raadscommissie Zorg, Cultuur, Lokale media en Monumenten van de gemeente ter kennis gebracht.

De eerste fase zal voor eind 2004 worden afgerond en de tweede en derde worden uitgevoerd vanaf 2005, waarbij aangetekend wordt dat een aantal projecten al van heden kan en moet worden uitgevoerd.

november 2003	oktober 2004	eind 2004	medio 2005	eind 2005
startnotitie	bestuursopdracht	visie en nota van uitgangspunten	plan van aanpak	uitvoeringsplannen en beheerplannen

1.8. Communicatie

Parallel aan het planproces wordt een communicatieplan gemaakt. Dit plan zal alleen in goede directe samenwerking met alle betrokkenen tot stand kunnen komen. Inzet van voldoende personele en financiële middelen is hiervoor een vereiste.

Bijlage 1 Globale visie voor het plangebied

(op basis van gesprekken met de leden van het Dagelijks Bestuur van het stadsdeel)

Zoals in de inleiding staat aangegeven zijn er verschillende aanleidingen voor een gebiedsgerichte aanpak van het Leidseplein. Het Dagelijkse Bestuur ziet in deze ontwikkelingen een grote kans voor het verbeteren van het Leidseplein.

In dit hoofdstuk wordt een eerste aanzet gegeven om te komen tot een Visie voor het Leidseplein en omgeving. Er wordt meer in detail aangegeven welke ontwikkelingsrichting voor het Leidseplein de meest gewenste is. In drie gesprekken hebben de leden van het DB ieder afzonderlijk aangegeven wat zij wenselijk vinden als het om de toekomst van het Leidseplein gaat. De uitspraken van de DB-leden staan in dit hoofdstuk per thema gerubriceerd en vormen de bouwstenen voor een gemeenschappelijke visie van het DB op het Leidseplein en omgeving.

Per thema wordt aangegeven wat sterke en zwakke punten zijn (de huidige situatie). De beoordeling van de sterke en zwakke punten leidt tot uitspraken over wat de DB-leden wenselijk vinden, oftewel wat men wil als het om het Leidseplein gaat (de Visie). In een enkel geval gingen DB-leden al een stap verder door met concrete oplossingen te komen.

1. Algemeen

Morfologisch gezien bestaat het Leidseplein en omgeving uit meer delen. De huidige structuur is deels te verklaren vanuit de stedenbouwkundige ontwikkeling van het plein en de directe omgeving. Van oorsprong was het Leidseplein één van de stedelijke wagenpleinen achter de Leidsepoort aan de binnenzijde van de stadswalling. Door dempingen, ontmanteling van de stadsmuur en later de bouw van de Stadsschouwburg, het Americain hotel, het Hirschgebouw en de gevangenis is weliswaar een aaneengesloten gebied ontstaan, maar met een verre van ideale pleinvorm. De bouw van de Stadsschouwburg op, in plaats van aan het Leidseplein, heeft het gebied in feite al in twee delen gesplitst. Door de toename van het verkeer en het beslag dat elke verkeerscategorie op de openbare ruimte legt is het gebied verder doorsneden en gefragmenteerd.

Heden ten dage onderscheiden we deelgebieden: het deel tussen de Stadsschouwburg en het begin van de Leidsestraat, het deel tussen het Hirschgebouw en het Americain, en het Kleine-Gartmanplantsoen. Sinds de horeca- en uitgaansfunctie in het gebied steeds dominant zijn geworden, worden ook de Marnixstraat, het Max Euweplein en de achterliggende Korte- en Lange Leidsestraat tot het gebied gerekend.

Vormen de onderdelen van het plangebied morfologisch gezien dus niet echt een eenheid, in het gebruik en misschien ook wel in de symbolische betekenis is het Leidseplein op z'n minst een nationaal plein. Het plein is een ontmoetingsruimte voor iedereen: hier pikt men een terrasje, hier ga je naar de bioscoop of theater, hier kijkt men naar veelal internationale straatartiesten, hier stapt men op de tram of in een taxi, hier betreden veel toeristen uit de hotels in de omgeving de binnenstad, hier worden Ajax en Sinterklaas gehuldigd.

Huidige algemeen beeld:

- het Leidseplein wordt vooral door toeristen en jongeren bezocht
- de bezoekers van de culturele instellingen blijven veelal na afloop van hun bezoek niet lang in de buurt
- er ligt een verband tussen de uitstraling van de panden en het verblijfsklimaat
- het Max Euweplein heeft moeite gehad om de aanvankelijk nagestreefde menging aan functies te handhaven en is doorgesloten in de richting van een dominante horeca functie
- de Leidsebuurt maakt een shabby indruk met een gedateerde en niet meer doelmatig ingerichte openbare ruimte en een overdaad aan schreeuwerige gevelreclame, waarachter de monumentale gevels verdwijnen
- het Kleine-Gartmanplantsoen ligt er geïsoleerd bij
- door de ontwikkelingen aan de Marnixstraat en het Raamplein krijgt dit gebied een nadrukkelijker relatie met het Leidseplein
- het plangebied wordt doorsneden door tram- en buslijnen en geteisterd door taxi's
- vooral de culturele instellingen en de horeca zijn belangrijk.

Gewenst beeld:

- een gebied dat weliswaar uit aaneengesloten deelgebieden bestaat, maar wel in zijn verscheidenheid een gemeenschappelijk beeld uitdraagt van debat, democratie en cultuur en anderzijds voor toerisme en horeca toegankelijk is voor allen
- deelgebieden zijn beter op elkaar aangesloten
- een gebied waar gezamenlijk culturele evenementen worden georganiseerd.

2. Cultuur

Huidig beeld:

Het Leidseplein en omgeving is het culturele hart van Nederland.

Gewenst beeld:

- de culturele instellingen houden in hun programmering en aanbod niet alleen rekening met alle Nederlandse doelgroepen, maar ook met buitenlandse bezoekers
- de culturele instellingen werken meer samen
- de culturele instellingen en de horecaondernemers werken samen en organiseren evenementen en festivals, waarbij gebruik kan worden gemaakt van en voeding gegeven aan de thema's van de stichting Partners Amsterdam
- de culturele instellingen zijn niet langer naar binnen gekeerd, maar zijn letterlijk en figuurlijk goed aangesloten op de buitenwereld (voorbeeld de Stadsfoyer in de Stadsschouwburg).
- het noordoostelijk deel van het Leidseplein blijft de plek waar artiesten hun kunstjes kunnen vertonen en verkopen.

3. Horeca

Huidig beeld:

De uitstraling van de horeca is momenteel niet overal ideaal. De horeca richt zich over het algemeen te eenzijdig op toeristen uit binnen- en buitenland en jongeren.

Uitbreiding van de horeca is niet nodig. De kwaliteit van de bedrijfsvoering, inrichting, gevelbeeld, terrassen en uitstraling is niet overal even hoog. Er is weinig samenwerking tussen de horecaondernemers met wellicht een uitzondering van de ondernemers die het centrale terras exploiteren. Een groot aantal horecaondernemers is niet betrokken bij zijn omgeving.

Gewenst beeld:

- toename van het aantal horecaondernemingen is niet gewenst
- toename van de kwaliteit van het huidige horeca-aanbod en betere uitstraling
- de horeca werkt goed onderling samen, heeft een goede relatie met de culturele instellingen en organiseert samen met de culturele instellingen evenementen en festivals
- de horeca zorgt voor mooie terrassen, bij het centrale gemeenschappelijk terras gaat kwaliteit boven kwantiteit
- de horeca draagt bij en werkt mee aan een hele, schone, mooie en veilige omgeving
- de horecaondernemer leeft alle voorschriften na.

4. Bebouwing

Huidig beeld:

De uitstraling van de panden is rommelig en deels plat commercieel. De aanwezige gevelreclame is soms te dominant en ten opzichte van de reclame van de burens soms ronduit egocentrisch.

Een aantal panden in de Leidsebuurt heeft funderingsherstel nodig. Niet duidelijk is hoeveel woonruimte boven bedrijven leeg staat. Een groot deel van de gebouwen heeft een publieksfunctie en straalt openheid uit, maar andere gebouwen zoals het Hirschgebouw maken een afgesloten en naar binnengekeerde indruk. De culturele instellingen zijn veelal door de aard en functie van het gebouw niet direct aangesloten op de wereld op straat.

Gewenst beeld:

- zo veel mogelijk gebouwen hebben (vooral op de begane grond) een publieksfunctie
- alle panden zijn bouwkundig goed
- de gevelreclame voldoet aan de richtlijnen; “boven” het Leidseplein mag wat meer
- de gevelverlichting ziet er in combinatie met de openbare verlichting mooi uit
- boven bedrijven wordt gewoond of gewerkt.

5. Bereikbaarheid

Huidig beeld:

De trams doorsnijden en haltes versnipperen het plein. De problemen met de taxi's zijn bekend. De gemeente en het stadsdeel kunnen dit niet oplossen, hoogstens verzachten. Er is nog steeds veel auto- en laad- en losverkeer in het plangebied. Dat mag wel een onsje minder.

Er is verdeeldheid over de fietsroute over het Max Euweplein. Vanuit de verantwoordelijkheid voor goede fietsroutes en bereikbaarheid van bijvoorbeeld het Barlaeus is behoud het devies. Vanuit de verantwoordelijkheid voor het ondernemersklimaat en het maken van een eenheid van het plein mag de route worden omgelegd.

Er wordt nog te weinig gebruik gemaakt van de mogelijkheden van vervoer over water, terwijl de toegankelijkheid goed is en er aanmeerplaatsen zijn.

Gewenst beeld:

- de voetganger krijgt prioriteit, de overige verkeerdeelnemers passen zich daaraan aan
- er rijden minder trams door de Leidsestraat
- de haltes van tramlijnen 1, 2 en 5 zijn verplaatst naar voor American
- taxi's veroorzaken geen overlast
- vanaf de Krakeling tot het Leidsebosje en van het Leidse Bosje tot Paradiso is geen doorgaand verkeer mogelijk (wel bestemmingsverkeer)
- het gebied is wat betreft auto's zo veel mogelijk alleen toegankelijk voor laad- en losverkeer en bestemmingsverkeer; dat geldt in het bijzonder voor de Leidsebuurt en de Lijnbaansgracht bij de Stadsschouwburg
- de oost-westverbinding is via de Singelgrachtroute en de Leidsestraatjes alleen toegankelijk voor laad- en losverkeer en voor het bestemmingsverkeer.
- de nog aanwezige parkeerplaatsen op straat verdwijnen; auto's worden geparkeerd in garages zeker als er een garage komt bij het Leidsebosje
- de fietsroute over het Max Euweplein blijft gehandhaafd
- de fietsroutes van zuid naar noord en vice versa worden verbeterd en lopen via de Spiegelgracht en de Leidsegracht
- fietsen staan in stallingen
- het water wordt goed gebruikt voor personen en goederenvervoer.

6. Openbare ruimte

Huidig beeld:

Door de gefragmenteerde structuur van het gebied kan geen sprake zijn van eenheid in de verschijningsvorm van de openbare ruimte. Een aantal delen is in algemene zin wel te typeren. Zo zijn er de oost-west en zuid-noord assen, de verschillende afzonderlijke pleinonderdelen, waarvan een aantal als spiegelbeelden zijn te typeren, en een aantal als aparte gebieden, zoals de Leidsebuurt. In een gebied met zoveel gezichten kan en hoeft daarom ook geen sprake te zijn van eenvormig materiaalgebruik.

Er is weinig enthousiasme over de inrichting en het huidige gebruik van het Kleine-Gartmanplantsoen. De wens is om daar iets beters van te maken.

Op dit moment staan her en der verspreid in het gebied de meeste fietsen op het maaiveld. Dit draagt mede bij aan een chaotische beeld van het gebied. Over de fiets en vooral het stallen zijn de meningen dan ook gelijklopend: die horen in stallingen te staan of die nu in de bebouwing komen of onder de grond. In de huidige bebouwing zijn weinig mogelijkheden, maar in elk nieuw programma van eisen voor verbouw en nieuwbouw moet stallen van fietsen wel worden opgenomen.

In het weekend worden er plaskruizen geplaatst. Deze zijn weliswaar praktisch, maar niet bepaald fraai, bovendien hebben vrouwen er niets aan. Algemene wens is de capaciteit voor wc's te vergroten.

Over het al dan niet toevoegen van groene elementen bestaat geen eenduidige mening. In een gebied met zoveel horecavoorzieningen en andere grootschalige uitgaansvoorzieningen wordt heel wat afval geproduceerd. Er zijn dan ook vele afvalstromen in het gebied: bewoners, ondernemers en bezoekers. Al deze categorieën produceren op verschillende tijden afval, maar het wordt bovendien ook nog eens op verschillende tijden opgehaald. Om hier wat meer lijn in te brengen is een goede analyse nodig op basis waarvan een goed plan voor de afhandeling van het afval kan worden gemaakt. Hierbij moet ook ondergrondse berging in beschouwing worden genomen.

Gewenst beeld:

- de openbare ruimte is zo ingericht dat de verschillende assen, onderdelen van de pleinen en overige gebieden goed op elkaar aansluiten (eenheid in verscheidenheid)
- de openbare ruimte wordt zo ingericht dat ondergrondse voorzieningen (elektra, water, aansluiting riool) aanwezig zijn voor het houden van evenementen
- de verlichting hoort van hoge kwaliteit te zijn, ook i.v.m. de veiligheid
- Kunst in de openbare ruimte kan, maar is wel ondergeschikt aan de functies die er in het plangebied zijn.
- het Kleine-Gartmanplantsoen sluit goed aan op de omgeving
- in het plangebied staan geen fietsen in de openbare ruimte gestald
- voor Americanin staat een prachtige fontein
- er zijn voldoende wc's in de bebouwing en de openbare ruimte
- er is geen afval te zien in het plangebied, omdat er een moderne manier van afvalinzameling is.

7. Veiligheid

Huidig beeld:

De belangrijkste problemen op het gebied van veiligheid zijn zakkenrollerij, uitgaansgeweld, wapenbezit en alcoholmisbruik. Hoewel dit niet in extreme mate voorkomt, is het beeld niet altijd positief. De ME is tijdens uitgaansavonden nadrukkelijk aanwezig op het Leidseplein.

De verkeersveiligheid is niet al te best. Door herinrichting, verlichting, aanwezigheid van handhavers kan dat beter. De eerste proef met integrale handhaving is gestart.

Gewenst beeld:

- een veilig gebied zonder al te nadrukkelijke aanwezigheid van de politie
- goede samenwerking tussen horeca en politie

- horecaondernemers hebben een veiligheidsplan
- de verkeersveiligheid is goed
- de handhaving is integraal en effectief

8. Samenwerking

Huidig beeld:

De gemeente, het stadsdeel, de culturele sector en ondernemers werken los van elkaar zonder een gemeenschappelijk eindbeeld. De gemeente en het stadsdeel hebben vele gezichten. De culturele instellingen, vooral de vijf theaters, werken samen. De horecaondernemers aan het Leidsepleintje werken eveneens samen. De overige horecaondernemers zijn niet georganiseerd.

De dienstverlening en de handhaving zijn versplinterd over vele overheidsinstanties.

Gewenst beeld:

- gemeente en stadsdeel hebben een gemeenschappelijk beeld en werken zoveel mogelijk met één loket zowel wat betreft de dienstverlening als de handhaving
- culturele sector en horecaondernemers zijn georganiseerd en werken goed met elkaar en de overheid.

Bijlage 2 Projecten en ontwikkelingen

1. Bouw kelder naast Paradiso

Naast Paradiso is onlangs de ondergrondse ruimte voor publiek en techniek gereed gekomen. Medio 2004 wordt de openbare ruimte opnieuw ingericht, waarvan het beheer onder nog nader te bepalen voorwaarden in handen komt van Paradiso.

2. East of Eden (voorheen BEWA-huisje, Dromelot)

Er is een nieuw initiatief ontwikkeld voor een kantoorvilla met parkeerkelder (ontwerp Charles vanden Hove). De aansluiting met de directe omgeving is nog niet definitief uitgewerkt. De bouwvergunning kan pas verleend worden nadat de planologische procedures zijn doorlopen. De start van de uitvoering zal na de zomer 2004 plaatsvinden, maar is afhankelijk van de beslissing van de eigenaar.

3. Uitbreiding van het Barlaeusgymnasium

De restauratie en uitbreiding van de school is medio 2004 zo goed als afgerond. Het Barlaeusgymnasium en het stadsdeel zijn al jaren ongelukkig met het functioneren van de openbare ruimte, “het schoolplein” voor hun gevel. Een aantal fietsen gaat gestald worden in de Lockerstalling naast Paradiso. Daarnaast wordt momenteel onderzocht of het pand met de huidige gymzalen (Lijnbaansgracht 259-260) niet aangepast kan worden o.a. t.b.v. een gecombineerde buurt- en schoolfietsenstalling, in combinatie met een sportvoorziening in de bovenzaal. Een voetgangersbrug over de Lijnbaansgracht kan het gebruik van de stalling door het Barlaeus Gymnasium stimuleren. Aanpassen van de openbare ruimte aan de voorkant kan in het najaar 2004 plaatsvinden.

4. Uitbreiding van de Stadsschouwburg (vlakke vloer theater)

De belangrijkste onderdelen van het plan om de Stadsschouwburg weer haar leidende rol terug te geven zijn het maken van een nieuwe vlakke vloerzaal met een toneeltoren en twee oefenzalen voor Toneelgroep Amsterdam, die aansluiting hebben met het huidige theater en de Melkweg, en het verbouwen van het voorgebouw, de zogenaamde Stadsfoyer.

Niet alleen de grootschalige verbouwing heeft consequenties voor de openbare ruimte, ook moet rekening gehouden worden met een aantrekkende werking van het nieuwe theater waardoor de bereikbaarheid en verkeersveiligheid extra aandacht vergt, vooral omdat de kruising Leidseplein/Marnixstraat verkeersonveilig is (AVOC-locatie). Ook zal meer stallingruimte voor fietsen nodig zijn. In september 2003 heeft de stadsdeelraad een motie aangenomen waarin het Dagelijks Bestuur opdracht krijgt onderzoek te verrichten naar oplossingen voor het fietsenstallingvraagstuk. Op dit moment is er al te weinig ruimte op het plein voor het stallen van fietsen van de vele bezoekers van het plein. De eis van het stadsdeel om een inpandige fietsenstalling voor bezoekers in de plannen op te nemen bleek niet meer inpasbaar te zijn. Met de Stadsschouwburg en wellicht andere “grootgebruikers” moet een oplossing van dit probleem worden gevonden. De start van de uitvoering van het Vlakke vloerproject staat gepland voor het najaar 2004. Wel is inmiddels gestart met de realisering van de twee nieuwe vrachtwagenliften aan de zijde van de Marnixstraat, die gereed moeten zijn voordat gestart wordt met de sloopwerkzaamheden. Oplevering van de Vlakke Vloer Zaal is naar verwachting eind 2006.

De laad- en losmogelijkheden en de bereikbaarheid van nood- en hulpdiensten zijn van belang, zowel aan de Marnixstraat als aan de Lijnbaansgracht. De druk op de openbare ruimte neemt dus nog verder toe.

Onderdeel van de plannen is zoals gezegd ook het openmaken van het voorgebouw, het maken van een Stadsfoyer. Aanpassing van de openbare ruimte is hiermee onlosmakelijk verbonden

5. Plannen van Nieuwe de la Mar/Calypso/Cinerama

Door het college van Burgemeester en Wethouders is begin 2004 een convenant afgesloten met de VandenEnde Foundation/VandenEnde Kunsthuis. De VandenEnde Foundation gaat onderzoek doen naar de mogelijkheden van herontwikkeling van Nieuwe de la Mar/Calypso/Cinerama: verbouw, c.q. sloop en nieuwbouw. De VandenEnde Foundation maakt een voorstel voor financiering, (ver)bouw en exploitatie van het gehele complex met uitzondering van het Bellevuetheater/Smoeshaan aan de Leidsekade. Besluitvorming over de haalbaarheid volgt naar verwachting eind 2004.

6. Verbouwing van het pand Lijnbaansgracht 241/242-Korte Leidsedwardsstraat 18

De bouwvergunning om het pand te verbouwen tot hotel is geweigerd. Het pand, dat nu gedeeltelijk leeg staat, is inmiddels gesplitst in bedrijfsappartementen. Het pand zal dus gefaseerd verbouwd gaan worden. De bestemmingen zijn nog onduidelijk, m.u.v. de begane grond en 1^e verdieping (Boom Chicago en horeca).

7. Heinekenhoek

Er is een initiatief voor verbouw met ruimten voor horeca en cultuur. Er is ook wel eens nagedacht over nieuwbouw. De planning is nog onduidelijk.

8. City-bioscoopcomplex

Voor de restauratie van dit complex (Gemeentelijk Monument, architect Jan Wils) bestaat een schetsplan. Het ligt voor de hand dat dit complex op afzienbare termijn aan de beurt is voor een restauratie. Hierover is overleg en afstemming met Pathé noodzakelijk. De achterzijde aan de Korte Leidsedwardsstraat is een aspect dat bijzondere aandacht behoeft evenals het fietsenstallingprobleem.

9. Leidsedwardsstraten

In de Leidsedwardsstraten is een programma in uitvoering van veiligheidsmaatregelen op het gebied van brandveiligheid bij de horeca. Daarnaast is een aantal cascofunderingsonderzoeken uitgevoerd die op termijn tot bouwkundige/funderingsmaatregelen zullen leiden. Een nog niet opgelost probleem is het tijdelijk uitplaatsen van de ondernemers tijdens het funderingsherstel.

10. Veiligheid

De veiligheidscoördinator van het stadsdeel heeft de opdracht gekregen om op basis van het Veiligheidsplan Amsterdam een aanpak te formuleren om de onveilige locaties (hot spots) aan te pakken. Als hot spot wordt omschreven het gebied begrensd door de Leidsekade, Singelgracht, Spiegelgracht, Prinsengracht en Leidsegracht. De belangrijkste problemen zijn zakkenrollerij, uitgaansgeweld, wapenbezit en alcoholmisbruik.

11. Horeca

De nieuwe Horecanota geeft kaders, die vervolgens gebiedsgericht nader moeten worden ingevuld. Voor dit gebied dient dat in ieder geval te gebeuren op het gebied van kwaliteit, veiligheid en geluidsoverlast.

12 Evenementen

Evenementen die een relatie hebben met de beoogde functies van de pleinen hebben de voorkeur. andere evenementen worden op hun merites beoordeeld.

13. Voormalige HES

In dit gebouw zal het gerechtshof worden gevestigd. Tijdelijk was het Barlaeus gymnasium de gebruiker, omdat hun pand werd verbouwd en uitgebreid. Na vertrek van het Barlaeus zal een definitieve verbouwing nodig zijn. Echter er zijn bij het Rijk (Justitie) nog geen definitieve plannen ontwikkeld, voortgezet tijdelijk gebruik ligt dus voor de hand. De uitvoering van de definitieve aanpak is niet bekend.

14. Samenwerking Leidsepleintheaters

Het gaat om het nieuwe samenwerkingsverband van de theaters rond het Leidseplein, de Stichting Samenwerkende Leidseplein Theaters, met als doel het bundelen van inhoudelijke en productionele kracht, het organiseren van evenementen met stedelijke, landelijke en soms internationale uitstraling. Uiteindelijk doel is om het Leidseplein veel nadrukkelijker te positioneren als cultureel hart van stad en land. Hiertoe worden vooraanstaande artiesten uitgenodigd om met gebruikmaken van de openbare ruimte spraakmakende werken te realiseren. Verder wordt vanuit een gezamenlijke communicatie werk gemaakt om nieuwe doelgroepen aan te spreken. Een goed voorbeeld is het evenement Kunstkoters van 30 juni t/m 3 juli 2004.

15. Integrale handhaving horeca Leidsebuurt

In het najaar van 2004 start de Pilot integrale handhaving horeca Leidsebuurt. Deze pilot behelst een integrale doelgroepgerichte handhaving van regelgeving, zowel repressief (toezicht, controle, sancties) als preventief (voorlichting, vergunningen), toegesneden op horecaondernemingen in de Leidsebuurt teneinde de kwaliteit van de dienstverlening, de effectiviteit en efficiency van het handelen van de overheid en daarmee de kwaliteit van de horeca en de leefbaarheid van de buurt te verbeteren.

16. Aanpassen taxistandplaats

De huidige locatie op het Kleine Gartmanplantsoen veroorzaakt veel overlast, vooral in het weekend. Begin maart 2003 is een proef gehouden met een gewijzigde inrichting van de standplaats en omgeving. Onlangs is de proef omgezet in een definitieve wegingdeling met de volgende elementen: tussen 19.00 en 7.00 uur afsluiten Weteringschans richting Leidseplein, omdraaiing rijrichting Zieseniskade, aanpassing standplaats aan de achterzijde en omzetting van vier laad- en losplaatsen aan de Leidsekade voor het American Hotel in taxistandplaatsen.

Met de inwerkingtreding van de gewijzigde Wet personenvervoer voor het taxivervoer per 1 januari 2000 is het principe "first in first out" bij taxistandplaatsen komen te vervallen. De klant is hierdoor niet meer verplicht om de eerste taxi in de rij te kiezen. Op de huidige locatie is het vanwege ruimtegebrek niet mogelijk om de taxistandplaats voor 18 taxi's aan te passen aan de gewijzigde wet. De genoemde maatregelen lossen de problemen echter niet geheel op. Wel is de overlast voor de buurtbewoners een flink stuk afgenomen.

17. Verhoging van de haltes

Om het openbaar vervoer beter toegankelijk te maken voor mindervaliden, worden overal in de binnenstad de haltes verhoogd aangelegd zodat minder validen beter kunnen instappen. Vanwege de bocht in de tramrails vlak na de Leidsestraat is het niet mogelijk om die halte verhoogd aan te leggen. Het GVB laat op dit moment onderzoeken of het mogelijk is de tramhalte (voor tramlijn 1, 2 en 5) te verplaatsen en een bus/tramhalte te creëren vóór hotel American. Het verplaatsen van de halte bij de Stadsschouwburg levert meer openheid en gebruiksruimte voor dit deel van het Leidseplein op.

Een verplaatsing van de halte (lijn 6,7 en 10) op het Kleine-Gartmanplantsoen zou meer mogelijkheden bieden om het Max Euweplein beter te verbinden met het Leidseplein, maar deze mogelijkheid wordt nu niet onderzocht door het GVB.

18. Max Euweplein

Met de ondernemers op het Max Euweplein is al in 1999 een overleg geweest over revitalisering van het plein. Het fietspad dat het plein doorkruist wordt door de ondernemers als belemmerend ervaren. Voetgangers en fietsers raken regelmatig in conflict. Het fietspad is aangelegd na een weloverwogen besluit van de gemeenteraad en maakt onderdeel uit van het Hoofdnet Fiets waar op dit moment geen andere alternatieve route voor is.

Een herprofilering met aanleg van een wandelroute van het aangrenzende deel van de Stadhouderskade is opgenomen in de planning van stadsdeel Amsterdam-Oud Zuid en de gemeente, als pilot van de Singelgrachtzone.

Op en rond het Max Euweplein moet in samenhang met de totaalaanpak een aantal aanpassingen in de openbare ruimte en wellicht ook de bebouwing (galerijen, onderdoorgang) uitgevoerd worden.

19. Constructie van de brug

De Hein Donnerbrug (de brug over de Singelgracht bij het Max Euweplein) is een echte fietsbrug. Dit houdt in dat er geen zwaar verkeer over de brug heen kan. Verbetering én verbreding van de brug zou het mogelijk maken om de wens van het casino om de taxi's tot de deur te laten rijden, te kunnen vervullen. De verbreding zou ook het laden en lossen van de ondernemers vergemakkelijken. Onderzoek heeft echter uitgewezen dat autoverkeer over de brug alleen mogelijk is als een gehele herprofilering van het kruispunt bij de Stadhouderskade wordt uitgevoerd.

Het stadsdeel heeft na overleg met Holland Casino opdracht verleend om de looproute tussen het casino en de taxistandplaats aan de Stadhouderskade qua veiligheid en kwaliteit te verbeteren. Hiermee is het plan voor verbreding van de brug en het toegankelijk maken van het plein voor auto's van de baan.

20. Gedeeltelijke herinrichtingen

Zoals al eerder aangegeven, zijn gedeelten van het Leidseplein al heringericht. De volgende fase zou het gedeelte voor hotel American zijn. Er is al een ontwerp gemaakt, maar ook hier zal bekeken moeten worden of dit ontwerp past binnen de totale integrale visie van het plein.

21. Laden en lossen

Gedurende de bouwwerkzaamheden, maar ook daarna, zal het laden en lossen goed moeten worden geregeld. Het gaat hierbij om verschillende categorieën: theater, horeca, kantoren, ondernemers in de omgeving, allen met hun eigen specifieke eisen. Zeker is

dat de druk op het deel van de Marnixstraat tussen American en de Stadsschouwburg aanzienlijk zal toenemen, hetgeen een nadere studie en aanpassing noodzakelijk maakt, gezien de huidige inrichting en gebruik.

22. Stallen fietsen

Het aantal gestalde fietsen op en rond het plein is groot: leerlingen van het Barlaeus, winkelend publiek, bezoekers van de theaters, bioscopen en horeca. Een raming van het gevraagde aantal stallingplaatsen is nodig. Uitgangspunt is dat de stallingmogelijkheden moeten worden verbeterd en dat ook de grote instellingen hiervoor hun verantwoordelijkheid nemen. De eerste mogelijkheid hiertoe lijken de initiatieven voor het theatercomplex Bellevue/Nieuwe de la Mar aan de Marnixstraat te zijn.

23. Verkeersveiligheid

Onderzocht moet worden welke plaatsen onveilig zijn en hoe die kunnen worden verbeterd. Voorkomen moet worden dat de problemen verplaatst worden of dat er nieuwe worden gecreëerd.

24. Autoverkeer

Onderzocht moet worden in hoeverre het autoverkeer kan worden geminimaliseerd. Daarbij moet rekening worden gehouden met de parkeergarage aan de Leidsekade. Ook de problematiek van laden en lossen en de bereikbaarheid voor nood- en hulpdiensten spelen een belangrijke rol.

Tijdens de avond over het wijkveiligheidsplan 2003 van het wijkteam politie Lijnbaansgracht is het al dan niet toestaan van autoverkeer en het laden en lossen in de Leidsedwarstraten en – Kruisstraat ter discussie gesteld.

25. Leidsestraatjes

Het Dagelijks bestuur heeft ingestemd met het Concept preadvies op de notitie Leidsestraatjes van de fractie van D66 inzake de afsluitingregimes van de zijstraten van de Leidsebuurt. Het pré-advies stelt de mogelijkheid voor een uniforme afsluiting van de zijstraten in de Leidsestraat te onderzoeken waarbij de zijstraten tussen 14.00 uur en 07.00 uur uitsluitend bestemd zijn voor voetgangersverkeer en het bestemmingsverkeer een ontheffing kan aanvragen. Eerste wordt gekeken of het financieel haalbaar is en er vindt uitvoerige afstemming met de buurt plaats. Binnen een jaar zal er een definitief voorstel komen wat betreft het een uniforme afsluitregeling mits de voorbereiding en inspraak voorspoedig verloopt. Het Dagelijks Bestuur streeft er naar reeds dit jaar de laad-en lostijden te harmoniseren.

Tijdens de avond over het wijkveiligheidsplan 2003 van het wijkteam politie Lijnbaansgracht is het al dan niet toestaan van autoverkeer en het laden en lossen in de Leidsedwarstraten en – Kruisstraat ter discussie gesteld.

26. Vervoer over water

Verschillende ondernemers willen vervoer over het water verbeteren. De mogelijkheden en onmogelijkheden zullen in relatie met de nog vast te stellen Watervisie worden onderzocht. Eén van de meest voor de hand liggende mogelijkheden is het uitbreiden van eenvoudige op- en afstapplaatsen.

27. Aansluiting op de omgeving

De aansluitingen tussen de verschillende delen van het Leidsepleingebied, vooral tussen het Leidseplein en het Max Euweplein, is stedenbouwkundig gezien slecht. Geanalyseerd moet worden hoe de aansluitingen en verbindingen kunnen worden verbeterd.

28. Toiletvoorziening

De plaatsing van mobiele plaskruisen is niet een voorbeeld van een bij het beschermd stadsgezicht en uitgaansplein met allure passend project. Inpandige voorzieningen of een voorziening in de openbare ruimte zou een oplossing kunnen zijn. Combinatie met een fietsenstalling, servicecentrum of andere functies zijn ook te onderzoeken.

29. Verlichting

Met een goede wisselwerking van de openbare en particuliere gevelverlichting moet het beeld van en de veiligheid op het plein verbeteren.

30. Fontein en Americain

American Hotel heeft verzocht de inrichting van het plein rond het hotel af te stemmen op de monumentale waarde van het hotel. Het stadsdeel wil graag meer fontein in de binnenstad maken. Er is een vergevorderd plan om op korte termijn parallel aan de vernieuwing van de openbare ruimte voor hotel Americain de bestaande fontein op te nemen in een nieuw te ontwerpen fontein van een allure die past bij de ambities voor het Leidseplein.

31. Beeldende kunst

Het stadsdeel wil in het kader van het programma Cultuur dat beeldende kunst in de openbare ruimte wordt geplaatst.

32. Afval

De verschillende functies hebben op verschillende tijden verschillende soorten afval. Onderzocht wordt hoe de afvalstromen efficiënt kunnen worden verwerkt, waarbij ook een zogenaamde brenglocatie wordt betrokken. Ook zou er een onderzoek naar een ondergronds verzamelsysteem kunnen worden gedaan.

Tevens is overleg met ondernemers nodig om de hoeveelheid zwerfafval te minimaliseren. Een goed initiatief is het onlangs afgesloten contract van de Reiniging met een vijftigtal horecaondernemers om na sluitingstijd afval op te halen.

33. Opstapper

Het stadsdeel is voorstander van uitbreiding van de Opstapper. Met partners uit de horeca en de cultuur zijn er wellicht mogelijkheden om die uitbreiding te realiseren in vervolg op de vroeger al voorgestelde ideeën over de theatertaxi's.

34. Bereikbaarheid

De dienst Infrastructuur Verkeer en vervoer heeft een Werkgroep Werk in Uitvoering (WWU). Deze werkgroep beoordeelt de uitvoering en planning van projecten op het hoofdwegennet van de binnenstad. Op 24 september 2003 is een analyse gemaakt van de bereikbaarheid van de stad voor de komende drie jaar. De WWU en het Bureau Stadsregie maken zich ernstige zorgen over dit gebied vooral door de cumulatie met andere projecten (Noord/Zuidlijn, Rijksmuseum, Stadhouderskade, spoorvernieuwing GVB). Goede planning en afstemming is absoluut noodzakelijk.

Bijlage 3 Schema organisatie

